

Delia Muntean

Despre avatarurile fidelității

Subiecte pe zi ce trece mai sensibile, corectitudinea politică, multiculturalitatea, neomadismul resping tratarea superficială. Idealizantă ori excesiv critică. Ele influențează puternic relațiile individuale și comunitare, determinând – mai ales în situații de criză – reconsiderări ale atitudinilor și ale comportamentelor. Opinia subiectivă, dinăuntru, e nevoită să țină seama de privirea din afară, nu o dată mai exigentă, mai puțin măgulitoare.

Din această perspectivă, felul în care sunt asimilați „veneticii” ori se raportează ei înșiși la spațiul-gazdă generează incitante reflecții vizând „obligativitatea” contribuției fiecărei părți la garantarea unei conviețuiri nesilite (de ce nu, pe principiul *win-win*?) a alterității. Sunt cercetate cu atenție sporită metamorfozele suferite de noțiuni precum dragostea de țară, curajul, fidelitatea, datoria, angajamentul, sacrificiul. Sunt monitorizate pragul până la care își păstrează ele, în vreme de pace, sensurile originare și consecințele momentelor de tensiune.

Literatura caută ea însăși. Devoalează semnificații profunde, complementare celor provenind din alte discursuri (politic, religios, etnic ș.a.m.d.). Problema identității și a devenirii ei dincolo de frontierele țării de origine preocupă îndeosebi scriitorii care, din varii motive, optează să trăiască și să creeze în Occident, ale cărui rezerve economice și ideologice ar permite manifestarea mai puțin îngrădită a actului de cultură. Operele lor mărturisesc despre aventura integrării, despre violența sau buna credință cu care „părțile” se întâmpină, își construiesc relația. Despre tărâmul visat și realitate.

Este relevant în această privință destinul literar al lui **Andrei Makine**, scriitor rus de expresie franceză. Ne propunem de astă dată să ne oprim la volumul *Patria locotenentului Schreiber* (Iași: Editura Polirom, 2015, trad. Constanța Ciocârlie), la doar doi ani după apariția lui în Franța – cu subtitlul *Le roman d'une vie* –, la Éditions Grasset. Volumul continuă, într-o oarecare măsură, eseul *Franța pe care uităm s-o iubim* (Gallimard, 2006; Humanitas, 2007, trad. Gabriela Creția), o carte-pamflet poate prea sinceră, care a stârnit controverse în țara

adoptivă (unde Makine fusese premiat, în urmă cu vreo zece ani, pentru *Testamentul francez*, oferindu-i-se cu acest prilej și cetățenia).

Autorul – sedus încă din adolescență de cultura și civilizația franceză („pepinieră a maeștrilor care ne-au învățat să gândim” – p. 35) – deplânge în scrierea menționată estomparea valorilor fundamentale, a înseși ideii de „francitate” în epoca mondializării: „Îndelungi secole cavalierești ca să ajungem aici?” (p. 17); „Franța, cea redusă la proporțiile unei provincii administrate de o democrație senilă, care nu mai știe să-și apere idealurile” (p. 65); „zece milioane de telespectatori lipiți de ecranele lor, neputându-și lua ochii de la un reality show precum «Big Brother», sunt o rușine pentru țara lui Voltaire” (p. 111-112). Tărâmul visat de copilul Andrei, cel din străfundurile Siberiei, rămâne Franța de ieri, pentru care au căzut soldații...

Sentimentul acesta dureros – dezamăgirea provocată de noua Franță – se prelungește în paginile de acum, parcă pentru a scoate din amorțire mai vechile principii umaniste care au permis francezilor să aibă un cuvânt de spus în lume, să o poată transfigura. Autorul alege ca instanțe narrative doi imigranți ce își iubesc cu adevărat (nicidecum la modul răsunător, discursiv) țara-gazdă: un scriitor de origine slavă, deja afirmat în noua cultură și un evreu de 88 de ani, **Jean-Claude Servan-Schreiber**, fost ofițer în armata franceză. Poveștile lor, cu miez real, se intersectează în mod simbolic, fiecare narator raportându-se la celălalt/eliberându-se de propria istorie pentru a se reîntoarce, îmbogățit, la sine.

Un spațiu mai întins îl ocupă amintirile lui Schreiber, pe care prozatorul le preia în proiectul său livresc, conferindu-i autenticitate. Riscant, nu? Chiar dacă pe Makine îl regăsim în mai toate cărțile sale, indiferent de tematică, pentru el autenticitatea nu se rezumă – iată! – la exersarea fidelității; nu ține doar de propria persoană. În cazul de față, grija-pentru-Altul face ca întâlnirea dintre cei doi bărbați – care nu s-au născut francezi, dar au învățat să devină astfel – să aducă un surplus de ființă amândurora.

În ceea ce-l privește pe Schreiber (născut în 1918, la Paris, provenit dintr-o familie de evrei germani; licențiat în studii economice și politice la Universitatea din Oxford, absolvent apoi de drept), sunt evocați, documentar, aproape telegrafic, anii 1939-1945, de luptă pentru

apărarea Franței. Interesul față de existența postbelică a ilustrului „personaj” (director, respectiv codirector al publicațiilor *Les Echos* și *L'Express*; inovator în cinematografie; deputat, ministru de interne) se dovedește relativ restrâns. Contează felul în care a înțeles el să fie francez. Adică așa cum a învățat de la tatăl lui, care luptase ca pilot și murise pentru apărarea pământului Franței. Sau de la Clara - bunica prusacă, nevasta fostului secretar al lui Bismark –, cea care în zorii primei conflagrații mondiale (aflăm dintr-o relatare a lui Andrei Makine către Olivier Bellamy) și-ar fi convocat feciorii și le-ar fi zis: „Franța e în pericol. Ori vă întoarceți cu o cruce de război, ori să nu mai veniți!”...

Întâmplările de pe front, deși tulburătoare, sunt înfățișate simplu, iar implicarea personală – cu discreție: „Niciodată nu-și revendicase un eroism supraomnesc, o glorie răsunătoare. Dacă vorbea despre rănilor și decorațiile ei era numai ca să răspundă la întrebările mele, iar asta cu o modestie prudentă, o autocenzură chiar, care îi interzicea orice etalare de fapte vitejești” (p. 125). La fel suferințele, privațiunile: „Știi și dumneata: războiul nu e prea romantic. Trebuia să ne ușurăm [soldații se aflau în interiorul unui tanc, n.n.] în cartușele obuzelor și să le golim printr-o crăpătură. Filmele nu menționează niciodată astfel de detalii... La sfârșitul celei de-a treia zile, am început să ne pierdem *mințile*” (p. 164-165). Toate sunt retrăite parcă aievea de fostul locotenent, dator – pentru că a rămas în viață – să ducă mai departe numele și faptele camarazilor de arme. Veteranul îi arată oaspetelui, pe rând, fotografiile acestora, care-i împânzesc apartamentul, le deapănă povestea, dându-i sens. Flashbackurile se convertesc treptat într-un poem-omagiu, cu fragmente răsfirate în cea de-a doua poveste, a naratorului-scriitor.

Deși teama de puterea inamică ori sfidarea ei (ne gândim, printre altele, la episodul erotic de la hotel, cu Sabine), curajul, patriotismul, iubirea, prietenia străbat firesc și demn relatarea, fără nicio intenție de a seduce, interlocutorul nu le poate înregistra cu indiferență. Nu poate asculta nepăsător cum acest „patriot fără patrie”, care și-a pus viața în slujba noii sale țări, e decorat pentru faptele de bravură tocmai în ziua când urmează să fie exclus dintre cadrele armatei din pricina originii evreiești. Iată ce îi scrisese exlocotenentul în 1941 superiorului său: „Sunt de origine israelită. Însă ideea că nu pot să-mi servesc țara în aceleași condiții ca toți compatrioții mei îmi este dureroasă și insuportabilă. Doresc să i se dea șansa tânărului aspirant de cavalerie [...] și să i se permită să dovedească, atât în viața militară, cât și în viața civilă, că are dreptate să fie mândru că e francez...” (p. 126). Să adăugăm și faptul că unii membri ai familiei Servan-Schreiber renunțaseră de bunăvoie la credințele și tradițiile lor? Robert Schreiber, de pildă, a refuzat circumcizia fiului său abia născut, în ciuda

presiunilor socrului senator („Așa se face că prepuțul meu l-a costat pe tata cariera politică”, îi va mărturisi Jean-Claude prietenului).

Impresionează deopotrivă relatarea întâlnirii, la finele războiului, cu locuitorii Parisului, revedere marcată de un „sentiment intens de singurătate: un tineret nou căruia nu-i mai aparținea, o limbă nouă pe care n-o cunoștea, un alt fel de a percepe viața – acea viziune «existențialistă» – căruia nu-i păsa de existența, de angajamentele, de rănilor lui, de moartea, adesea eroică, a camarazilor săi” (p. 86).

*

„Eterna naivitate a războinicilor: toți cred că, în absența lor, țara își ține răsuflarea, suspendă trecerea zilelor, îi așteaptă [...]. Nu, lumea n-a încetat să se rotească, o nouă generație a înlocuit-o pe cea care se bătea și, când supraviețuitorii s-au întors [...], s-au simțit în plus. *A pleca înseamnă a muri puțin, nu-i așa?*” (p. 89, s.n.)

*

Pare că abia acum eroii mor cu adevărat: „O bătrână mergea pe stradă, oamenii treceau, o depășeau, enervați că trebuie să ocolească acea umbră care înainta prea încet. Și lumii puțin îi păsa cum fusese viața ei, tinerețea ei. În afară de câțiva apropiați, nimeni nu știa că în timpul războiului, infirmieră fiind, salvase sute de răniți între Toulon și Strasbourg...” (p. 180).

„Soluția” sugerată de Makine este ca fostul combatant să-și adune amintirile într-un volum, promițându-i totodată sprijin în găsirea unui editor. Numai că în pelerinajul de la o editură la alta, samariteanul se lovește de o realitate lipsită de memorie, fără consistență, cu „flușturatici idoli de-o zi”. Prilej pentru ca paginile ce urmează să se convertească treptat în rechizitoriu.

După îndelungi căutări, se oferă totuși cineva să publice volumul: un englez, fost coleg cu Jean-Claude la Oxford. Un *gentleman*. Conștient de riscuri, dar curajos. Fin cunoscător al pieței. Care știe că eroismul nu se mai vinde, căci nu e aducător de profit („ce pomenești dumneata, luptele, tancurile, nu-i deloc sexy...” – p. 115), însă e dispus să-i dea o șansă. Cartea, cu titlul *Tête haute. Souvenirs*, va ieși în cele din urmă de sub tipar, în mai 2010, la Éditions Pygmalion; va fi distribuită apoi librarilor și serviciilor de presă. În fiecare dimineață, tânărul autor Jean-Claude Schreiber (are acum 92 de ani) se pregătește să întâmpine eventualii jurnaliști, îmbrăcat cu grijă, „ca pentru o ceremonie”, „dornic să fie demn de memoria camarazilor săi de regiment” (p. 141). Are la îndemână și o copie a scrisorii trimise în decembrie 1965 generalului De Gaulle, în care se oferă să-și servească în continuare țara: „Sunt doar îndrăgostit nebunește de Franța mea, de Franța noastră” (p. 142).

...Niciun ecou. Spațiul intelectual francez nu rezonază deloc la străvechile amintiri ale veteranului de război. „Bâlcii editoriali” e ocupat cu biografiile vedetelor, cu romane ce „aveau să fie pătate [...] de cremă pentru plajă”, în timp ce posturile de radio și de televiziune („curvăsăritul mediatic”) umplu creierele cu „deșeuri”, „trâncăneli”, divertisment, modă, fotbal... „O cloacă dezgustătoare, care le impune miliardelor de oameni decerebrați ce trebuie să gândească, să iubească, să jinduiască, ce trebuie să prețuiască sau să condamne, ce trebuie să știe despre actualitate, despre istorie” (p. 184).

...Se apropie luna august. Librarii sunt nevoiți să returneze stocul de carte nevândută pentru a fi dat la topit. Amintirile, camarazii, privirea soldatului de pe copertă sunt sortite de-acum pieirii. Este momentul în care Makine, slavul împământenit pe meleaguri străine, decide să scrie el însuși despre legătura de prietenie cu Jean-Claude, despre meandrele cărții acestuia. Să fie un fel de reparație. O datorie față de literatură, căreia îi este încă devotat, și față de Franța. Cea de ieri și cea de azi.

Revenim la contestatul eseu din 2006: „N-aș scrie cartea aceasta dacă n-aș crede profund în vitalitatea Franței, în viitorul ei, în capacitatea francezilor de a spune «destul!»” (p. 106). E necesar – continuă Makine – ca ea „să se regăsească, să-și vină în fire, să-și reamintească temeliiile ei istorice, civilizatoare, umaniste”. „Și să știe să le apere!” (p. 107).

Poate părea naiv acest Andrei Makine. Fidelitatea și respectul pentru cei care l-au primit după exilul din Uniunea Sovietică, asimilarea privită ca unică soluție corectă pot părea demodate. Sau utopice.

Însă, dacă schimbăm perspectiva (adică privim cu ochi neiertător), realitatea prezentă afirmă tocmai contrariul: „La polul opus al acestei frumoase aventuri umane, nu vei găsi decât fărâmițarea unei țări în minorități agresive care se urăsc, în ghetouri meschine, în comunități din ce în ce mai refractare destinului comun al unei națiuni” (p. 45).

Îi rămâne fiecărui cititor să ceară el însuși.

